

Uusliberalismin aavetta etsimässä

■ PEKKA KOSONEN

David Harvey: *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino 2008. (*A Brief History of Neoliberalism*, 2005, suomennos Kaisa Koskinen). Heikki Patomäki: *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY 2007.

Suomalaisen uusliberalismin historia on varsin lyhyt, ellei olematon. Yksikään poliitikko tai tunnettu tutkija ei tietävästi ole tunnustanut uusliberalismin oppia. Onkin haastetta kirjoittaa siitä mitä ei ole. Maailmalla tilanne ei ole yhtä

huono, uusliberalismin, neoliberalismin, nimiin on sentään vannottu eri puolilla. Mutta ei läheskään yhtä tiuhaan kuin kriittiset kriitikot ovat uusliberalisteja löytäneet.

Uusliberalismiksi nimetyn opin ja politiikan merkitystä tai tärkeyttä ei toki voi kiistää. Mutta juuri tämän tärkeyden vuoksi käsitteellinen täsmällisyys on tarpeen. Onko uusliberalismi vallalla kaikissa maissa, puolueissa ja yliopistoissa? Käsitteen laajentaminen voi helposti tehdä siitä myös hämärän. (Vrt. ”Pimeässä kaikki kissat ovat harmaita.”) Seuraavassa arvioin, millaista valaistusta David Harvey ja Heikki Patomäki näihin kysymyksiin tuovat.

David Harvey on tunnettu maantieteellisten erojen ja post-modernin maailman tarkastelusta. Nyt hän pyrkii antamaan yleiskuvan uusliberalismin kehityksestä ja seuraamuksista. Heti kärkeen voi todeta, että Harvey näkee käsitteen varsin laaja-alaisena, ei vain taloutena ja ideologiana, vaan mitä moninaisimpiin elämänalueisiin tunkeutuvana ilmiönä. Silti talous ja markkinat ovat eräänlainen ydin. Siten uusliberalismia määrittävät vahva yksityinen omistusoikeus, vapaat markkinat ja vapaa-kauppa. Tärkeässä roolissa on rahoitusmarkkinoiden vapaus ja vapauttaminen sääntelystä, kaiken finansiointi. Valtiolle jää ensi sijassa markkinoiden ja pääoman kasautumisen edistäjän rooli (”uusliberalistinen valtio”).

Mutta mistä uusliberalistinen käänne johtui, Harvey kysyy. Taus-tana hän näkee toisen maailman-sodan jälkeisen järjestelmän, ”so-siaalisesti ankkuroitunueen libera-lismin” (*embedded liberalism*), joka toki perustui markkinamekanis-

miin, mutta sosiaalisesti ja poliittisesti säänneltyyn. Hyvinvointivaltio laajeni osana tätä järjestelmää, ja erityisesti läntisessä Euroopassa työmarkkinajärjestöjen yhteistyö pohjusti säänneltyjä markkinoita. Harveyn mielestä järjestelmä toimi aikansa hyvin, mutta alkoi rapautua jo 1960-luvun lopulla. Valuuttakurssijärjestelmä, kiinteisiin vaihtokursseihin ja dollariin perustunut *Bretton Woods* -järjestelmä tuli tiensä päähän 1970-luvun alussa. Uusia avauksia kaivattiin. Kun sääntelyn lisäämisen vaihtoehto ei toiminut, vapaiden markkinoiden (mukaan lukien työmarkkinat) ”palauttaminen” sai lisää kannatusta. Tämä kannatus ei kuitenkaan syntynyt spontaanisti vaan edellytti suostunnan tuottamista. Suostunutta tuotti vetoaminen yksilönvapauksiin ja sen todistelu, että vapaus sulki ulos muut vaihtoehdot – tunnettu TINA-oppina (*there is no alternative*). Toki mielipiteen muokkausta toteutettiin systemaattisesti ajatushautojen, useiden yliopistojen ja median kautta. Harvey ei kuitenkaan tyydy esittämään näin suoraviivaista kehityskulkua, vaan paikantaa muutoksen taustalla yläluokan pyrkimyksen lisätä (palauttaa) taloudellista ja poliittista valtaansa. Tämä luokkanäkökohdan korostaminen erottaa Harveyn monista muista, muutoin samansuuntaista kuvaa piirtäneistä uusliberalistisen käänteän tulkitsijoista.

Vaikka yläluokan – oikeastaan suuromistajien ja huippujohtajien, ennen kaikkea finanssipääoman – intressit ovat keskiössä, kirjassa hahmotetaan laajasti uusliberalistisen teorian kehittäjiä ja markkinointia. Friedrich von Hayek ja Milton Friedman nousevat odotetusti esiin. To-

sin herrat kutsuivat itseään liberaaleiksi vailla etuliitettä, ja heidän taustansa oli jo viime vuosisadan vaihteen molemmin puolin kehitellyssä uusklassisessa taloustieteessä. Vastoin kirjan antamaa kuvaa uusklassinen taloustiede säilytti suurelta osin paikkansa myös toisen maailmansodan jälkeisen säännellymän kapitalismin aikana. Toki merkittävää painopisteen muutosta on tapahtunut, tärkeimpänä matalan inflaation tähdentäminen matalan työttömyyden sijaan. Samalla on pyritty sääntelyn purkamiseen ja ammattiyhdistysliikkeen heikentämiseen. Harvey näkee uusliberalismin kytkeytyvän myös uuskonservatismiin oppeihin, joissa moraalinen oikeamielisyys ja sen oikeuttama kansalaisten kontrolli korostuvat. Taloudellisten arvojen rinnalle nousevat moraaliset arvot, mikä tekee uusliberalismista hyvin laaja-alaisen käsitteen.

Myös Patomäen kirjaan sisältyy kansainvälisen uusliberalismin luonnehdintaa, joka on samansuuntaista kuin Harveyn. Hänellekin uusliberalismin päätavoite on suojella yksityistä omistusoikeutta ja yksilöiden vapautta päättää, mitä omaisuudellaan tekevät. Koska laajaa julkista sektoria ei voi enää (tyystin) purkaa, yksityisomistusta ja markkinoita laajennetaan julkisorganisaatioiden sisään. Tähän liittyy uusi julkisjohtamisen oppi, *New Public Management* (NPM), joka onkin Patomäen kritiikin erityinen kohde.

Harveylaisessa uusliberalismin tulkinnassa oudoksuttaa kaksi seikkaa. Ensiksi, monessa kohdin hän paikantaa uusliberalismin teorian ja siitä poikkeavia käytännön ratkaisuja. Uusliberalismi ei kuitenkaan muodosta mitään yhtenäistä teoriaa, eikä mistään löydy yhtä uus-

liberalismin oppikirjaa. Uusliberalismin löyhä oppi voidaan konstruoida yksilöiden ja markkinoiden vapautta ajavien suuntausten pohjalta, jotka kuitenkin monessa kohdin eroavat suuresti toisistaan. Sitä käytännön toteutuksetkin luonnollisesti vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. Toiseksi, vaikka Harvey kirjan loppupuolella tunnistaakin tämän hajanaisuuden, hän kuitenkin pyrkii niputtamaan mitä erityyppisimpiä ratkaisuja ja valtioita saman yleiskäsitteen alle.

Ymmärrettävästi Thatcherin ajan Ison-Britannian ja Reaganin ajan Yhdysvaltojen muutokset saavat paljon huomiota. Ne jättivät jälkensä myös heitä seuranneeseen aikaan. Mutta sitten kirjo laajenee. Mukaan mahtuvat Chile, Meksiko, Argentiina, Etelä-Korea – ja tietyn varauksin myös Ruotsi. Muitakin maita vilahtelee. Erityishuomion saa kuitenkin Kiina. Tietenkin Deng Xiaopingin talousuudistusohjelma 1970-luvun lopulta on merkinnyt suurta käännettä Kiinan talouselämässä ja sen talouskasvu on ollut ällistyttävää. Kun kommunistisen puolueen yksivalta ja kansalaisoikeuksien tukahduttaminen ovat kuitenkin samalla jatkuneet, Kiina sopii hankalasti Harveyn hahmottelemaan uusliberalismin kaavaan. Jos puhutaan kissatermein, Harvey tuntuu kannattavan Dengin tulkintaa ”ei ole väliä, onko kissa ruskea vai musta, kunhan se pyydystää hiiriä”. Ehkä sillä ei ollut väliä Dengin politiikassa, mutta tutkijan pitäisi pystyä erottamaan eriväriset kissat toisistaan.

Uusliberalismin aikaansaannoksista Harvey ja Patomäki ovat samoilla linjoilla. Talouskasvu ei ole luvattusti nopeutunut, omaisuudet ovat keskittyneet ja eriar-

voisuus kasvanut. Muitakin ongelmia, kuten ympäristötuhot, luetaan uusliberalismin ”saavutuksiin”.

Heikki Patomäen varsinaisena tutkimuskohteena on uusliberalismin suomalainen versio. Alkusoittona hän pitää rahoitusmarkkinoiden vapauttamista 1980-luvulla. Tästä edetään kilpailukyky politiikan hallitsevaan asemaan, julkishallinnon uudistamiseen ja Suomen lännettymiseen. Aika kattava siis tämäkin uusliberalismin käsitteellistäminen.

Vaikka nykyisin kilpailukyky politiikka usein nähdään suhteellisen uutena ilmiönä, Patomäki osoittaa tuntevansa suomalaisen kilpailukykyajattelun pitkän historian. Toki hintakilpailukyvästä on siirrytty ns. reaaliseseen kilpailukykyyn. Patomäelle julkishallinnon muutosprosessi on kuitenkin keskiössä. Tässä prosessissa markkinoita laajennetaan julkisorganisaatioiden sisään. Tämä merkitsee tehostamista ja kilpailullisia markkinoita, tulosohtausta ja budjetti-kehystä. Näihin liittyy myös kannustava palkkaus. Suurin osa kansalaisista kokenee julkishallinnon muutokset kuitenkin julkisten (kuntien järjestämien) palveluiden markkinavetoisuutena, jota kirjassa ei juurikaan käsitellä. Mutta kun Suomen lähentymistä länteen pidetään oikoisesti muuttumisenä uusliberaaliksi länsimaaksi, tulee kysyneeksi, kuinka paljon erilaisia asioita (Nato-jäsenyyttä myöten) voidaan niputtaa uusliberalismin käsitteen alle.

Eikö Suomi kuitenkin ole menestynyt hyvin: maailman kilpailukykyisimpiä maita, nopea talouskasvu, tasa-arvo, maailman oppivimmat oppilaat... Illuusioita, sanoo Patomäki. Kansainvälisten kilpailu-

kykyvertailujen kritiikki on sinänsä perusteltua. Muitakin vertailuja on käytetty tarkoitusshakuisesti. Mittarikeskustelu onkin tarpeellista; liian usein vertailuja luetaan kritiikittömästi. Patomäen keskeinen argumentti kuitenkin on, että vaikka menestystä olisikin osoitettavissa (siis hänen edellä esittämänsä kritiikki olisi perusteetonta?), uusliberalismista poikkeavat vaihtoehdot ratkaisut olisivat johtaneet parempaan tulokseen. Rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen ja lamapolitiikan kritiikin jakavatkin nykyisin monet tutkijat. Sen sijaan laman jälkeisestä uudesta uljaasta ”informatio-Suomesta” Patomäellä on suhteellisen vähän sanottavaa, lähinnä hän kritisoi Castellsin (ja Himasen) näiä verkostoajattelua.

Uusliberalismia voidaan siis nähdä eri tavoin ja mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Itse pidän mielekkäänä puhua rajatummin markkinaliberalismista. Uusliberalismin käsitettä on perusteltu sillä, että sen kannattajiksi luetut henkilöt pyrkivät palauttamaan klassisen liberalismin arvot. Mutta sitä he eivät tee: nykyinen markkinaliberalismi poikkeaa selvästi klassisesta liberalismin teoriasta. Markkinaliberalismin käsite soveltuu silloin, kun markkinat kohotetaan ensisijaiseksi toimintaperiaatteeksi, jota on syytä soveltaa tavaramarkkinoiden ohella myös hyvinvointi-, koulutus- ja kulttuuripalveluissa. Silti on syytä muistuttaa siitä, että markkinat eivät koskaan toimi tyhjiössä: markkinoilla on omat ja maittain vaihtelevat sosiaaliset ja kulttuuriset perustansa. Myös julkisen vallan toiminta – joskin eriasteisesti – kuuluu jokaiseen markkinatalouteen, niihinkin joissa vannotaan (täysin) vapaiden markkinoi-

den nimiin. Aatteiden taistelussa markkinaliberalismi on kyllä viimeisten parin-kolmenkymmenen vuoden ajan ollut vahvoilla.

Vuonna 2008 puhjennut maailmanlaajuinen finanssikriisi ja sitä seurannut talouskasvun hidastuminen on johtanut nopeasti uudelleenarviointeihin. Jopa Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa markkinaliberalismin kritiikki on yleistynyt, ja julkisen vallan väliintuloa vaaditaan. Samoilla linjoilla on Suomen johtavan hallituspuolueen, Keskustan, puheenjohtaja. Vielä ei ole selvää, kuinka paljon valtion tuki ja takaukset toteutuvat finanssilaitosten ja suuryritysten suojeluna (tästä on viitteitä), ja kuinka suhdanneluontoinen tällainen ”kääntymys” on. Joka tapauksessa markkinaliberalismin autuaaksitekevyyden kiistetty.

Kirjoittaja on dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella.

KORJAUS

Kari Lagerspetzin artikkelissa ”Biologinen ihmiskäsitys” (*Tieteessä tapahtuu* 1/2009, s. 8) muuttui ”miljoona miljoonaa” taitossa miljoonaksi. Pahoittelemme!

Tässä lause korjattuna:

...hermosolujen välisiä *synapseja* on ihmisen keskushermostossa arvioitu olevan 10 miljoonaa miljoonaa.